

УДК 504.03

А.М.Вдовиченко, к.економ.н.

Одеська національна академія зв'язку ім. О.С.Попова

В.А.Нагайник, к.іст.н.

Одеський державний екологічний університет

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВИ І БІЗНЕСУ В ПЕРІОД ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА СТАНОВЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

В статті науково обґрунтовано, що серед головних тенденцій сучасного розвитку є шлях до соціалізації суспільства і реалізуватися він може в нинішніх умовах тільки за наявності партнерства між державою і бізнесом. Тим більше розв'язання цієї проблеми вийшло за межі однієї країни, набуло міжнародного характеру, а сама соціальна політика зведена до рангу національних пріоритетів. Зроблені висновки, що лише спільні зусилля держави і бізнесу як рівноправних партнерів у вирішенні соціальних питань стануть запорукою соціальної справедливості та соціально-політичної стабільності в Україні.

Ключові слова: партнерство, соціальна відповідальність, соціальна справедливість, соціальний капітал, соціалізація бізнесу, громадянське суспільство, інформаційне суспільство, публічно-приватне партнерство, суспільно-політична стабільність.

Період кінця ХХ – початку ХХІ ст. характеризується посиленням всеохоплюючого інтеграційного процесу глобалізації в світі, постійним загостренням конкурентної боротьби на міжнародному рівні. Тому без невідкладного впровадження якісно нових технологій, без удосконалення організації суспільного виробництва і суворого дотримання його екологізації досягти бажаних результатів у подальшому розвитку нашої країни практично неможливо.

Водночас же в умовах формування інформаційного суспільства на перший план виходять цінності, спрямовуючі розвиток особистості. Іншими словами, внаслідок розвитку продуктивних сил і виробничих відносин об'єктивно формується суспільство зі зміною його соціального критерію: не тільки й не скільки прибуток, скільки творча особистість, без якої вистояти в конкурентній боротьбі на міжнародній арені, а тим більше перемагти, нереально. Адже на результат сьогодні все більше впливає не матеріальний ресурс, хоча і він має велике значення, а людський. Важливо все ж таки зазначити, що, не зменшуючи ролі новітніх технологій, перехід до постіндустріального, інформаційного суспільства більше пов'язується зі зміною самої людини. Та й сама практика показує, що сьогодні переважає тенденція розвитку суспільства зі зростанням його соціальності, а держава все більше із надбудови перетворюється в складовий, внутрішній елемент перехідної соціально-економічної системи.

В Конституції України також зафіксовано, що національна економіка розвивається на основі соціально орієнтованої моделі, а її найвищою цінністю є високоморальна людина [1]. Ця ідея знайшла своє підтвердження і в прийнятому у 2000р. Законі України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії». Що ж до соціалізації економіки, то передбачалося наповнення усіх реформ соціальним змістом, формування громадянського суспільства. Однак результати зовсім невтішні і не відповідають проголошеній ідеї. Так, за роки незалежності кількість населення скоротилося на декілька мільйонів (з 52,3 млн. до менше 46 млн. осіб). Статистичні дані ООН свідчать, що в Україні за межею бідності перебувають біля 80% населення, а за рівнем розвитку минулого 2009р. Україна опустилася ще на 7 ступенів і займає 83 місце. Відсутність етики ділових і партнерських відносин між державою і

бізнесом обертається тим, що рівень торгової націнки досягає 30-40%. Ціни зростають, а продовольчі товари для тих верств населення, у яких низька заробітна плата, а тим більше для пенсіонерів, практично недоступні. Між виробниками, споживачами і торговими організаціями багато посередників. Тому, поки продукція проходить шлях від безпосереднього виробника до споживача, ціна її виростає більше, ніж вдвоє. Держава при цьому виступає в ролі стороннього спостерігача. Між тим тривалість життя і матеріальне становище в широкому розумінні слова тісно пов'язані, як причина і наслідок. Якщо, наприклад, порівняти ВВП на душу населення і тривалість життя, то побачимо, що в США, Японії, Великій Британії, Франції ВВП дорівнює 25-30 тис. дол. і відповідно тривалість життя становить 75-77 років. А в Україні, Молдові, Вірменії, Росії ВВП на душу населення у середньому складає до 5 тис. дол.; звідси тривалість життя – 60-62 роки. І натомість того, щоб назвати справжні причини такого явища, деякі «вчені» замінюють їх наслідками, твердячи, що причинами його є скорочення народжуваності та збільшення смертності.

На наш погляд, головною причиною сучасного становища України є неuczтво, невігластво певних державних діячів, повіривших вченим-лібералам і безпринципним журналістам, що запроваджена модель розвитку, в котрій ринок і тільки ринок без активної ролі держави, приведе до небачених досі успіхів. І замість покращання життя – одержали його погіршення. Парадокс? Зовсім ні. Це наслідок дії «ідеальної» моделі розвитку, за якої багатий стає ще багатшим, а бідний – ще біднішим. Держава, самоусунувшись, слабнула і втрачала контроль над процесами, не могла відстоювати загальнонаціональні інтереси. Стихія приватного і групового егоїзму захлеснула країну. Отже, побудувати соціально орієнтовану державу, спираючись на ліберальну модель розвитку з об'єктивно притаманним їй змістом – прибуток понад усе, неможливо в принципі. Адже сама така модель по суті насправді є антисоціальною.

При цьому постійно повторюється ідея – йдемо на Захід, євроінтегруємося, оскільки, мов, розвинені країни Заходу досягли великих результатів саме тому, що спиралися і продовжують спиратися на ліберально-кон'юнктурну модель розвитку. В дійсності це абсолютно не так. Хоча ідея лібералізму народилася на Заході, вона в своєму чистому виді ніколи не була впроваджена у реальне життя, починаючи з 30-х рр. XX ст. Небувале безробіття у період кризи 1929-1933 рр. в США – 17 млн., а це кожна третя працездатна людина, різке падіння рівня заробітної плати поглибило кризові явища, активізувало соціальний протест у різних формах, створило загрозу для існування політичної системи як такої.

Віра в необмежені можливості самоорганізованого ринку, ліберальної моделі у цілому, за якої держава практично не втручалася в економічне, а тим більше в соціальне життя суспільства, стрімко падала. Та, нарешті, у 1933р. була прийнята принципово нова антикризова програма, відома в історії як «Новий курс» Президента США Ф.Рузвельта. Думається, найголовнішою її відмінністю було визнання неспроможності ліберальної моделі розвитку, функціонуючій на чисто ринкових методах господарювання без активного втручання держави в економічне й соціальне життя суспільства і, що спираючись на яку, не можна вийти із кризи.

Метою даного дослідження є ґрунтовно довести, що в період глобалізації й становлення інформаційного суспільства на передній план виходять цінності, спрямовані на розвиток особистості, тобто мова йде про зміну соціального критерію. Досягти ж цього, спираючись на ліберально-кон'юнктурну модель розвитку неможливо. Тому лише партнерство держави і бізнесу при наявності контролю з боку громадянського суспільства по-справжньому будуть сприяти утвердженню принципів соціальної справедливості та суспільно-політичної стабільності.

Зауважимо, що складовою частиною американської антикризової програми якраз і став тоді соціальний фактор, оскільки, за образним висловом Ф.Рузвельта, був зроблений поворот «до забутої людини». Про це свідчив цілий ряд прийнятих соціальних законів: правомірними визнавалися організації робітників і профспілок; між профспілками та роботодавцями стали укладатися договори, в яких чітко визначалися права сторін; адміністрації не дозволялося втручатися у внутрішні справи профспілкових організацій; робітничі організації були об'єднані в єдиний «Робітничий Альянс Америки». І що особливо важливо, був прийнятий Закон «Про соціальне забезпечення». Згідно з цим та іншими законами вводилися різні підмоги, допомоги, визначалася мінімальна та максимальна заробітна плата, рівень погодинної оплати, регламентувався робочий день, його тривалість. Треба сказати, що «Новий курс» Ф.Рузвельта був початком перетворення США в соціально орієнтовану державу, яка фактично відмовилася від чисто ліберально-кон'юнктурної моделі, гальмуючої подальший розвиток країни [2].

Що стосується держав Західної Європи, то після Другої світової війни вони теж стали на шлях соціально орієнтованої ринкової економіки. Якраз тут розроблена соціальна хартія, яка гарантує соціальний захист робітників, а виділені державами кошти на соціальні нужди тільки підтверджують вищесказане. Так, доля державних видатків на соціальні потреби зростає. В США вона коливається у розмірі 33-35% ВВП, в розвинених країнах Західної Європи – більше 50% [3]. По розподілу ВВП, бюджетних коштів можна судити про ті цінності, які сьогодні є визначальними; тим більше, що розширення соціальних функцій держави продовжується навіть в період криз. Незважаючи на різні моделі вирішення соціальних питань (континентальної чи ліберальної), мова все одно йде про ступінь соціальності, а не про її відсутність.

В розвинених країнах велика увага приділяється соціальній політиці. Безумовно, головна відповідальність за надання всіх потрібних умов для формування і відтворення творчої людини-особистості належить державі. Однак підтверджувати соціальні стандарти на найвищому рівні, повністю реалізовувати програмні вимоги «активної стратегії соціального розвитку» держава сама не в змозі. Розв'язувати соціальні питання вона спроможна за участю приватного капіталу. Отож, однією з найголовніших завдань держави є залучування приватного капіталу до здійснення соціальної політики. Йдеться про соціальну відповідальність бізнесу, про партнерство держави і бізнесу у вирішенні соціальних питань.

Не випадково ж останнім часом в працях вітчизняних діячів науки (М.Бутко, О.Білорус, М.Мурашко, Ю.Пахомов, А.Чухно та ін.), вчених близького (С.Губанов, І.Осадча, С.Перегудов, І.Семененко та ін.) і дальнього (Дж.Гелбрейт, П.Самуельсон, Дж.Стігліц, Д.Ходесон) зарубіжжя все частіше піднімаються соціальні питання, з'являються такі поняття, як «корпоративна соціальна відповідальність», «моделі соціальної відповідальності», «ділова етика», «етика бізнесу», «гармонізація інтересів» держави, бізнесу і громадянського суспільства, «соціальний капітал», «партнерські відносини держави і бізнесу» тощо. Приміром, відомий американський вчений, лауреат Нобелівської премії П.Самуельсон, зауважив, що економіка, яка не доповнюється соціальною справедливістю, є аморальною [4].

Відносини між державою і бізнесом повинні будуватися на основі розробленої нормативно-правової бази, а не носити суцільно фіскальний характер (збирання податків, штрафи тощо). Ці відносини мають бути партнерськими, взаємовигідними, довгостроковими. З одного боку, це дасть соціальний ефект, а з другого, – стане гальмом для корупції, бюрократизації, розширення тіньового сектору економіки. Слід погодитися з думкою відомих вчених про «цивілізований консенсус між державою і бізнесом», при якому держава із володаря перетворюється в партнера.

Методи впливу держави на розвиток системи соціального захисту можуть бути різними: це і розробка й прийняття законодавчих актів, і прямі державні витрати на фінансування соціальної сфери, і трансфертна політика, і стимулювання збільшення підприємцями робочих місць через реструктуризацію економіки, створення умов для інвестування як вітчизняним, так й іноземним підприємцям (бізнесменам), для індивідуальної трудової діяльності, різні виплати по безробіттю.

На певному ж етапі функції і держави, і бізнесу змінюються, поступово бізнес розпочинає брати на себе виконання й соціальних функцій, займати в соціальних питаннях активну позицію. Держава і бізнес не просто кожний із них виконує окремо свою роль, а взаємодіють, стають партнерами, створюється симбіоз [5]. Держава працює з бізнесом в одній упряжці. Разом вони створюють цивілізовану змішану економіку, в якій саме соціальні питання є в ряду визначальних [6].

Правильно указується, що сьогодні дискусії про роль ринку чи держави не коректні з точки зору, кому ж віддати перевагу, першість. Більш важливим є питання комплементарності їх, симбіозу [7]. Навіть в розвинених країнах світу для реалізації програми побудови «держави загального добробуту» сама держава без встановлення партнерських відносин з бізнесом не в змозі вирішити багато соціальних питань.

Все вищеподане тільки підтверджує, що серед головних тенденцій сучасного соціально-економічного розвитку треба передовсім назвати соціалізацію бізнесу, підвищення його соціальної відповідальності. Зазначимо, що і бізнес зацікавлений в партнерських відносинах з цілою низкою причин:

по-перше, в державі повинно бути сформовано інституційне поле, в якому чітко визначені права бізнесу, тобто необхідно забезпечити легітимність бізнесу. Інакше ж сама держава породить недовіру і викличе підставу для відходу його в тінь;

по-друге, сьогодні досягти економічних успіхів і вистояти в конкурентній боротьбі не тільки в країні, а й в світі без висококваліфікованих кадрів нітрохи неможливо. А без участі бізнесу у вирішенні передусім таких соціальних питань, як підтримка охорони здоров'я і освіти, професійна підготовка і перепідготовка одержати по-справжньому науково-творчі кадри теж зовсім не виходить. Адже відомо, що додаткова вартість, про яку мріють підприємці, залежить не стільки від матеріальних ресурсів, скільки від людських.;

по-третє, без вирішення соціальних питань загострюється протиріччя між трудом (найманими працівниками) і капіталом (власниками засобів виробництва). До речі, ще в 30-і рр. ХХ ст. Президент США Ф.Рузвельт зауважував, що не вирішивши соціальні питання, ми з кризи не вийдемо.

Отже, створити соціальний мир на основі класичної ліберальної моделі, реалізація котрої передбачає одержання власниками засобів виробництва прибутку як найвищої цілі і коли при цьому багаті власники стають ще багатшими, а бідні наймані працівники – ще біднішими, неможливо. Адже якщо рівень життя падає нижче критичного порогу, то рано чи пізно слід чекати соціального вибуху. Бізнесмени не повинні дивитися на політику крізь призму наживи. Потрібен інший тип мислення.

Дана проблема набула міжнародного характеру, про що свідчить конференція світової спільноти, проведена в Ріо-де-Жанейро. На конференції ще раз було підтверджено, що розроблені високі стандарти соціального захисту населення потребують значних коштів, яких у держави не вистачає. Тому лише спільними зусиллями держави і бізнесу як рівноправних партнерів, соціальні питання можуть бути вирішені, що і стане основою соціальної справедливості та соціально-політичної стабільності. Йшлося про синтез держави і бізнесу як одну з визначених тенденцій трансформаційних перетворень в напрямку розвитку різних моделей змішаної економіки, де держава і бізнес діють під контролем громадянського суспільства.

Держава і раніше в тій чи іншій мірі визнавала масштаби й характер соціальної активності бізнесу, всіляко стимулювала його участь. Однак сьогодні цього недостатньо, необхідно виходити на рівень партнерства держави і бізнесу. Це найбільш перспективна форма відносин як в економічній, так і соціальній галузях.

Останнім часом в літературі з'явився відносно новий термін «публічно-приватне партнерство». Мова йде про партнерство держави, бізнесу і громадянського суспільства. У Великій Британії, наприклад, створений навіть спеціальний урядовий орган «Партнерство Об'єднаного Королівства». На функціонування цього «Партнерства» державою разом з бізнесом асигновано 20 млрд. фунт. стерл. По лінії державно-приватного партнерства прийнята програма «Приватна фінансова ініціатива». Для її реалізації виділено 55 млрд фунт. стерл.: на будівництво госпіталей, шкіл, центрів довілля, відпочинку, сміттєпереробних заводів тощо. Багато уваги приділяється функціонуванню так званих «Зон освітньої дії» та «Зон оздоровчої дії». Їх асигнують місцеві бізнесові структури в партнерстві з місцевими радами та добровільні організації батьків, представники освіти тощо.

Публічно-приватне партнерство в соціальній сфері широко застосовується і в ряді інших європейських держав. В Голландії наприкінці 90-х рр. XX ст. створена організація «Партнерство заради соціальної інтеграції». Це інтеграція держави, ділових промислово-фінансових кіл та інститутів громадянського суспільства. Вони займаються проблемами удосконалення методів освіти, вирішують питання підвищення кваліфікації, охорони здоров'я. В північноєвропейських країнах стимулюється, заохочується розробка, формування і реалізація соціальних програм за участю держав, підприємців, добровільних організацій, місцевих рад. Інтерес представляє і Південна Корея, в якій розроблена державна програма «Село і місто – єдине ціле». За кожним селом закріплено приватне підприємство міста. Держава і бізнес зобов'язалися велику увагу приділяти вирішенню соціальних питань на селі.

Якщо говорити про США, то публічно-приватне партнерство найбільш розвинене в сфері освіти та охорони здоров'я. Так, для одержання освіти прийнята програма державної підтримки, згідно з якою видаються займи під низькі кредити. Існує також стипендіальна програма, а в щорічних посланнях Президента США конгресу, крім основних показників розвитку національного виробництва, визначаються також соціальні пріоритети як на поточний рік, так і на перспективу.

Розуміючи роль знань в умовах формування інформаційного суспільства, в США розроблена і реалізується семирічна шкільна програма з виділенням щорічних коштів (до 5 млрд. дол.). Для підприємців, які виділяють на це кошти, впроваджене пільгове оподаткування. Загальні витрати на освіту до 80% покриваються державою і складають майже 21% ВВП.

І зовсім недавно згідно з федеральною програмою збільшена кількість годин проведення учнями в стінах шкіл продовженого дня із задіянням батьків, наставників. Під програму виділені кошти. Паралельно підвищене матеріальне стимулювання вчителів, додаткова винагорода тим, що працюють у регіонах. Виконується програма підвищення кваліфікації на 30 тис. педагогів. Переглядається пенсійна реформа. Під час своєї зустрічі Б.Обама і Г.Браун на пресконференції заявили, що необхідно «сконцентрувати увагу на людському вимірі». На початку 2010р. в США прийнята програма підвищення рівня життя малозабезпеченим верствам населення. Розглянуті зміни в погодинній оплаті праці: до 2011р. вона буде дорівнювати 9,5 дол., а в залежності від інфляції індексуватися. Від початку свого президентства Б.Обама в першу чергу взявся за реформування системи охорони здоров'я. В США за останні 30 років доля на соціальне страхування (включаючи і приватну медицину), збільшилася в 2 рази, а до 2035р. вона знову подвоїться. Загалом це буде більше 30% ВВП. Введена

також оплачувана відпустка для всіх, а на випадок хвороби – видається лікарняний з семиденною оплатою. Як бачимо, все направлено на створення всеохоплюючої системи страхування та наповнення реформ соціальним змістом за участю держави і бізнесу.

Можна погодитися з думкою, що особливістю сучасного етапу розвитку є «зведення соціальної політики до рангу загальнонаціональних пріоритетів» [8]. І зовсім недавня заява Б.Обами про необхідність регулювання фінансових відносин, про контроль за діяльністю корпорацій підтверджує необхідність координації господарської діяльності. А голова Федеральної контрактної системи Б. Бернанке підкреслив, що настав час заснувати Раду регуляторів при уряді США з метою контролю за крупними компаніями. Цей регуляторний орган контролюватиме небанківські кредитно-фінансові інститути, їх фінансову активність, як важливі інструменти для розвитку економіки США.

Інституційні зміни характерні й для Великої Британії. Особливо в період кризи, коли посилювався економічний блок уряду, при Кабінеті Міністрів була сформована Економічна рада на чолі з Прем'єр-Міністром. Цікаво, що до його складу введені представники крупного бізнесу. Крім того, створений спеціальний орган «Фінансові інвестиції Великобританії», котрий займається управлінням активами, які перейшли у власність держави. І нарешті, вживаються заходи, покликані покращити координацію регулюючих органів – Міністерства фінансів, Банка Англії та Управління по фінансових ринках.

Великі зміни торкаються соціальної сфери і в першу чергу – освіти. Так, уряд Великобританії планує розпочати роботу по виборі професії вже з 7 років. Причому, насамперед програма враховує інтереси дітей з малозабезпечених сімей, оскільки вважається, що держава втрачає багато талановитих і висококваліфікованих кадрів в майбутньому. Програма реалізується під гаслом «Рівний доступ до освіти всіх!» Крім того, в школі впроваджено кураторство з боку університетів і приватних компаній. В самих компаніях діти інвалідів і малозабезпечених сімей одержали можливість стажування. При виборі професії активна роль належить консультантам.

У міжнародному плані створена Рада по фінансовій стабільності «Група 20-ки» з метою координації та моніторингу прогресу в сфері зміцнення фінансового регулювання. Зовні це нагадує певну форму одержавлення фінансових і промислових корпорацій. З'явилися навіть такі поняття, як «світовий соціалізм», «наддержавний капіталізм» тощо. Розуміється, говорити сьогодні про ліберальний капіталізм з «невидимою рукою» ринку як головного координатора – це абсурд, тобто грішити істиною. І не випадково, для більшості перехідних економік поспішна тотальна лібералізація стала «загубленим десятиріччям».

Отже, основна причина «витіснення держави» – це нав'язана ліберальна модель розвитку. По суті пострадянські економіки були перетворені в експертні зони, а виділені кредити направлялися не в реальний сектор економіки і не на підвищення рівня життя, а на фінансові операції заради наживи.

Впроваджена неоліберальна ідеологія за своїми наслідками для України виявилася настільки руйнівною, що її не можна порівняти навіть з воєнною окупацією. Безперспективність монетаристської і неоліберальної моделі розвитку з ідеологією вільного ринку стала особливо очевидною в період останньої кризи.

В період глобалізації та становлення інформаційного суспільства прийшов час формування соціально-економічної системи нового типу, функціонуючої не на принципах ринкового фундаменталізму з його жадобою до наживи, а на принципах соціальної справедливості як основи суспільно-політичної стабільності. Визначальна ж роль при цьому належить державі в її партнерстві з бізнесом за наявності контролю з боку громадянського суспільства.

Список літератури

1. Конституція України: Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996. – К., 1996. – С. 3-6.
2. Перегудов С., Семененко И. Бизнес и государство в социальной сфере: конфронтация или партнёрство // МЭ и МО. – 2009. – № 6. – С.2.
3. Шишков Ю. Государство в эпоху глобализации // МЭ и МО. – 2010. – № 1. – С.6.
4. Самуэльсон П. Экономика. – М.; С-Пб.: Изд.-во Вильямс, 2001. – С. 270-271.
5. Бутко Н., Мурашко Н. Генезис социальной ответственности бизнеса и ее становление в Украине // Экономическая Украина. – 2009. – № 7. – С.75.
6. Грінберг Р. Держава в економіці знань // Економічна Україна. – 2008. – № 10. – С. 34.
7. Осадчая И. Постиндустриальная экономика: меняется ли роль государства // МЭ и МО. – 2009. – №5. – С. 32.
8. Кулакова В. Социальная политика Б.Обамы// МЭ и МО. – 2010. – № 1. – С. 73.

Социальная ответственность государства и бизнеса в период глобализации и становления информационного общества. Вдовиченко А.Н., Нагайник В.А.

В статье научно обосновано, что одной из главных тенденций современного развития является путь к социализации общества и реализовать он может в нынешних условиях только при наличии партнёрства между государством и бизнесом. Тем более решение этой проблемы вышло за пределы одной страны, приняло международный характер, а сама социальная политика возведена в ранг национальных приоритетов. Сделаны выводы, что лишь совместные усилия государства и бизнеса как равноправных партнёров в решении социальных вопросов станут залогом социальной справедливости и социально-политической стабильности в Украине.

Ключевые слова: партнёрство, социальная ответственность, социальная справедливость, социальный капитал, социализация бизнеса, гражданское общество, информационное общество, публично-частное партнёрство, общественно-политическая стабильность,

The social responsibility of the state and business during globalization and becoming of information company. A.N.Vdovichenko, V.A. Nagainik

In the article it is scientifically grounded, that one of main tendencies of modern developing is the way to socialization of the society and it can be realized in present conditions only if there is partnership between the state and business. Especially the decision of this problem has left the limits of one country and accepted international character, and the social policy is erected in a rank of national priorities. Conclusions are made, that only common efforts of the state and business as equal in rights partners in the decision of social questions will become the lien of social justice and sociopolitical stability in Ukraine.

Keywords: partnership, the social responsibility, social justice, the social capital, socialization of business, civil society, information company, public – private partnership, political stability.